

2. Brodrick J. Powstanie i rozwój towarzystwa jezusowego: [w 2 t.] / James Brodrick. – Kraków: Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1969. – T.1: Początki Towarzystwa Jezusowego. – 1969. – 478 s.: il.

3. Kempa T. Wobec kontrreformacji: protestanci i prawosławni w obronie swobód wyznaniowych w Rzeczypospolitej w końcu XVI i w pierwszej połowie XVII wieku / Tomasz Kempa. – Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2007. – 624 s. – Bibliogr.: s. 565–596.

4. Lubieniecki S. Historia Reformacji Polskiej: w której przedstawia się początki oraz rozwój zarówno zreformowanych, jako też antytrinitarzy w Polsce oraz w ziemiach sąsiednich: w 2 ks. / Stanisław Lubieniecki; tłumaczył na język polski oraz wstępem i uwagami zaopatrzył Edmund Bursche. – Warszawa: [Uniwersytet Warszawski], 1938. – Ks.2. – 1939. – 190 s.

5. Maciszewski J. Wojna domowa w Polsce: (1606–1609): studium z dziejów przeciw kontrreformacji: [w 2 cz.] / Jarema Maciszewski. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1960. – (Prace Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego. Seria A; nr.69). – Meller K. «Noc przeszła, a dzień się przybliżył»: studia o polskim piśmiennictwie reformacyjnym XVI wieku / Katarzyna Meller; Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. – Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, 2004. – 302 s. – (Filologia Polska; nr.83). Część 1: Od Stężyca do Janowca. – 1960. – 369 s.

6. Materiały do dziejów Reformacji w Krakowie: zaburzenia wyznaniowe w latach 1551–1598 / oprac. R. Żelewski; Polska Akademia Nauk, Oddział w Krakowie. – Wrocław [etc.]: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1962. – 226 s. – (Materiały Komisji Nauk Historycznych; nr.6).

7. Nad społeczeństwem staropolskim: [w 2 t.] / pod. red. Karola Łopateckiego i Wojciecha Walczaka. – Białystok: Ośrodek Badań Europy Środkowo-Wschodniej, Zakład Historii Nowożytnej; Instytut Historii Uniwersytetu w Białymstoku, 2007. – (Biblioteka Ośrodka Badań Europy Środkowo-Wschodniej). – T.1: Kultura, instytucje, gospodarka w XVI–XVIII stuleciu. – 2007. – 491 s.

8. Natoński B. Jezuici a Uniwersytet Krakowski w XVI wieku / Bronisław Natoński. – Kraków: Ignatianum, 2002. – 143 s. – Bibliogr.: s. 129–138.

9. Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690: [w 2 t.] / [wyd. E. Rykaczewski; wydanie Biblioteki Polskiej w Paryżu]. – Berlin; Poznań: Księgarnia B. Behra, 1864. – T.1. – 1864. – 476 s.

10. Rywalizacja katolików z luteranami o kościół św. Mikołaja w Elblągu 1520–1621: źródła do dziejów Reformacji w Prusach Królewskich / zebrał i oprac. Alojzy Szorc; [Uniwersytet Warmińsko-Mazurski]. – Olsztyn: Hosianum, 2002. – 540 s. – (Źródła Historii Kościoła; nr.1).

11. Sandii C. Bibliotheca antitrinitariorum / Christophori Sandii; praefatione et indice nominum instruit Lech Szczucki; [Instytut Filozofii i Socjologii PAN]. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1967. – 317 s. – (Biblioteka Pisarzy Reformacyjnych; nr.6).

12. Tazbir J. Reformacja, kontrreformacja, tolerancja / Janusz Tazbir. – Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 1996. – 205 s.

13. Uchańsciana czyli Zbiór dokumentów wyjaśniających życie i działalność Jakóba Uchańskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego, legata urodzonego, Królestwa Polskiego, Prymasa i Pierwszego Księcia, zm. 1581. – Warszawa: Drukarnia Józefa Bergera, 1884. – T.4: Zawierający poselstwa papieskie w Polsce 1560–1581, różne dokumenty z lat 1534–1592. – 1892. – 402 s.

14. Volumina Constitutionum: [w 2 t.] / do druku przygotowali Stanisław Grodziski, Irena Dwornicka, Waclaw Uruszczak. – Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 1996. – T.2, vol.2: 1587–1609. – 2008. – 449 s.

15. Węgierski W. Kronika zboru ewangelickiego krakowskiego / Wojciech Węgierski; [oprac. naukowe i wstęp Mariusz Pawelec]. – Kraków: Parafia Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, 2007. – 211 s.

Cherkasov S. S., PhD in History, Associate Professor, Department of World History and International Relations, Zaporizhzhya National University (Ukraine, Zaporizhzhya), stancherkasov@gmail.com

The policy of religious conflict: the features of the development of the Reformation movement in Poland in the late XVIth – early XVIIth centuries

The article analyzes the peculiarities of the development of the Polish reformation movement during the initial stage of the Polish King Sigismund III Vasa reign. The religious policy of the royal court and the political struggle of the Protestant gentry of this period are analyzed. Basing on the analysis of historical sources, it was demonstrated that the rise of the humanistic values

during the Reformation period emerged in the close connection with the active social transformations that contributed to strengthening the principles of «noble democracy» in the political life of the Polish Kingdom. It is noted that at the end of the XVIIth century the position of the Catholic Church has strengthened and received a powerful support of the Royal authority. At the same time, a significant reduction in the number of the Protestants in the Polish-Lithuanian political elite forced them to abandon their attempts to continue the Reformation changes at the state level, as far as their main goal included the struggle for the benefits which they had already achieved by the Reformation and the main embodiment of which remained the Warsaw Confederation Act.

Keywords: Reformation, Confessionalization, Polish-Lithuanian Commonwealth, early modern times.

* * *

УДК 94(477.54)«18/19»

Троценко О. В.,

старший викладач кафедри суспільних наук,
Харківський національний медичний університет
(Україна, Харків), trotsenko-2009@ukr.net

Романова С. С.,

старший викладач кафедри суспільно-
гуманітарних дисциплін, Харківський національний
університет будівництва та архітектури
(Україна, Харків), ukrcathedral2016@gmail.com

ПУБЛІЦИСТИКА ТА ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОВСЯКДЕННЯ СЕЛЯН РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ С. ТЕРПИГОРЕВА)

Проаналізовано роль публіцистичних та художніх творів С. М. Терпигорева в дослідженні повсякдення селян Російської губернії в другій половині ХІХ ст. Встановлено, що в працях С. М. Терпигорева знаходяться унікальні дані про селянське середовище: моделі поведінки в родині, соціумі, інтимне життя – все, що неможливо проаналізувати, використовуючи офіційні документи. В побутових замальовках автора детально описані сільські події, сімейні сцени, сільські плітки та чутки, наведені міркування селян, цитуються діалоги. Зроблено висновок, що творчість С. М. Терпигорева є унікальним джерелом дослідження селянської психології та ментальності, яка дозволяє сучасникам почути «голос селянина», відчутти дух епохи, що минула. Автор, як сучасник епохи та свідок подій, зміг передати дух часу, тому його літературні та публіцистичні твори мають не тільки художню цінність, а й виступають провідною складовою джерельної бази вивчення історії російського суспільства в другій половині ХІХ ст.

Ключові слова: повсякдення, публіцистика, художня література, С. М. Терпигорев, селянська психологія, ментальність.

Історія повсякдення, яка є провідним напрямом розвитку пострадянської історіографії, вимагає перегляду не тільки досліджуваної проблематики, методів історичного дослідження, а й джерельної бази. Широке залучення публіцистичних творів, художньої літератури дозволяє науковцям розширити предметне поле, висвітлити «білі плями», аналіз яких традиційними письмовими джерелами був фрагментарним. Всупереч існуючому серед професійних істориків упередженому ставленню до використання літературних творів як історичних джерел, слід констатувати величезну роль художньої літератури в процесі реконструкції повсякдення певних епох, соціальних верств.

Спроба відображення повсякдення селян Російської імперії в ХІХ ст. – особливо таких його складових, як настрої, сподівання, причини певної поведінки – неможлива без залучення художньої літератури. Саме письменники, поети, публіцисти помічали і закарбували значну кількість побутових деталей селянського повсякдення періоду, що досліджується. Вони були

сучасниками епохи, свідками подій і змогли передати дух часу, тому літературні та публіцистичні твори мають не тільки художню цінність, а й виступають провідною складовою джерельної бази вивчення певних епох.

Метою роботи є аналіз історичної публіцистики та художніх творів російського письменника Сергія Терпигорева як джерела дослідження історії повсякдення російських селян другої половини XIX століття.

В сучасній російській історіографії дослідники повсякдення акцентують увагу на необхідності залучення художніх творів для більш детального та змістовного вивчення проблеми. На актуальності залучення творів художньої літератури для комплексного аналізу повсякдення російського суспільства в XIX ст. наголошує, наприклад, А. Тітова з метою «ілюстрації та аргументації спостережень та висновків істориків» [7, с. 5]. «В публіцистиці є те, що складно знайти в письмових джерелах XIX століття – характеристику взаємовідносин в сільському побуті, поведінки в родині, інтимного життя селян», – зазначає В. Б. Безгін, автор фундаментального дослідження традицій сільського повсякдення Центрального Чорнозем'я [2, с. 14].

На жаль, визнавши провідну роль публіцистики та художньої літератури у вивченні історії повсякдення, зазначені автори та інші російські дослідники обійшли увагою спадщину російського письменника та публіциста Сергія Миколайовича Терпигорева (1841–1895). В історіографії також відсутні роботи, присвячені внеску автора в дослідження історичного розвитку російського суспільства другої половини XIX ст.

На думку сучасних дослідників творчості автора, його праці (художні твори, публіцистичні нариси, фейлетони, журнальні статті) були пронизані історизмом, справжністю, достовірністю. Як зазначав А. Л. Сухоруков, цінність творів С. Терпигорева полягала в тому, що в них «була описана правда, яка межувала з документальністю» [4, с. 11].

Сам письменник характеризував свою діяльність наступними словами: «Я не маю честі бут народженим для натхнення, солодких звуків... Єдина мета моїх нарисів – гола правда, без домішок будь – якої брехні» [6, с. 42].

Отже «гола правда» про життя пореформеного міста та села, поміщиків та селян на прикладі російської провінції відкривається в літературній спадщині Сергія Миколайовича. Найбільш детально, на наш погляд, повсякдення російського селянства висвітлюється в нарисі «В степу», який було вперше надруковано в журналі «Отечественные записки» в 1870 р. під псевдонімом Сергій Атава.

Друга частина діалогії «В степу» – «Степне село, його життя, суми та радощі» відкривається описом подорожі тамбовського поміщика до сусіднього маєтку зимовим шляхом. Опис прекрасного зимового пейзажу різко змінюється описом жебрацького стану селян, їх тотальної бідності, голоду, пияцтва, неписьменності, кризи морального життя. «Степове, а особливо Тамбовське село, вразить вас своєю жебрацької брудної обстановкою і якимось сірим похмурим колоритом» [6, с. 45].

Цінність роботи Сергія Миколайовича полягає в спробі проаналізувати регіональні відмінності в

розвитку сіл Тамбовської та сусідніх губерній. Так, автор зазначає, що бруд тамбовських хат вражав навіть мужиків Рязанської, Калузької, Курської губерній, які працювали на будівництві залізниці, яка проходила через села Тамбовщини. «Коли вони займали хату тамбовського селянина, в першу чергу намагалися відмити та вискоблити віковий бруд». Деякі робітники не могли навіть заходити до цих хат, тому будували собі тимчасові будівлі – дерев'яні балагани. І хоча в них було холодно ночувати, в хати тамбовських селян ніхто не хотів переходити. Хата тамбовського селянина описується С. Терпигоревим, як зруб з березового дерева, дуже малого розміру (в середньому приблизно 16–20) з двома віконцями та піччю, що топилася по-чорному та займала третю частину будівлі. Взимку в хаті жила не тільки родина (5–7 членів), а й худоба (пара свиней, вівці, кури. Від морозу могли ховати в хаті й корову з телям) [6, с. 60].

Аналізуючи відмінність тамбовського села (невеликі за розміром будинки, неохайні селяни) від сусідніх, Сергій Миколайович приходять до висновку, що причина полягає в тотальній бідності та й в наслідках пережитих потрясінь.

В сучасній зарубіжній та вітчизняній історіографії актуальності набуло вивчення «посттравматичного синдрому» та «колективної травми». Наприклад, досліднику Голодомору в Україні в 1932–1933 рр. В. Огієнко вказує на глибокі психологічні наслідки для тих, хто пережив трагедію: стан тривоги, страх за майбутнє, постійне очікування повторення страшних подій [3].

Підтвердження даної теорії знаходимо в роботі С. Терпигорева, який зазначає, що в 1839–1841 рр. в Тамбовській губернії був страшний голод, а спогади про нього були дуже живі навіть на початку 1870–х рр. «Мені десятки разів доводилося чути від селян про хвороби та смерті від голоду... Через всі ці розповіді проходив один мотив: цар грошей дав селянам, але до нас вони не дійшли» [6, с. 48–49].

Автор підтверджує історичний факт того, що уряд справді надіслав в губернію гроші на закупку хліба для селян, що голодували. Але далі він розповідає історію, яка вже не була відображена в офіційних джерелах. Гроші були передані не селянам, а поміщикам для розподілу серед голодуючих. Сергій Миколайович наводить численні розповіді селян про поміщиків, які ці гроші або зовсім залишили собі, або віддали своїм кріпакам їх незначну частку. Частими були випадки, коли поміщики продавали селянам свій же хліб за цінами, що перевищували ринкові в десятки разів. Тому грошей, отриманих від держави, не вистачало, щоб пережити страшну голодну зиму та весну 1840 р.

Селяни, які пережили голод, і ті, кому вже про нього розповідали старші родичі, жваво описували С. Терпигореву жахіття того року: люди їли лутугу (традиційно вживали в голодні роки), полову, сильно хворіли на цингу, інші хвороби, довго та в муках помирили. І при цьому поміщики, на очах яких вмирили їх кріпаки, хлібом не допомагали, намагаючись його продати за спекулятивними цінами. «Після таких розповідей, – зазначав автор, – нічого й дивуватися, звідки в народ пішла звичка ховати хліб, навіть при можливості його вигідно продати, нічим не ризикуючи».

Хліб вважався головним багатством в середовищі тамбовських селян. Після пережитого голоду селяни в губернії практично перестали продавати хліб. С. Терпигорев зазначав, що в господарствах селян зберігалися так звані «кладушки» хліба, створені 6–10 років тому. І як би старанно не намагалися зберегти зерно, воно все одно пріло від дощів, вогкості, гнило, його знищували миші та інші гризуни. Зіпсоване зерно викидали, та засипали нове. «Продати зайвий хліб в очак заможного тамбовського селянина означало якщо не злочин, то дурість» [6, с. 47–48].

Навіть хороші врожаї та високий попит на хліб, що гарантував дуже вигідні ціни на ринку, не могли змінити точку зору селян. С. Терпигорев цитує свою бесіду із заможним тамбовським селянином:

– Чому не продаєш хліб? У тебе ж добрий врожай, багато зерна зібрав. Й ціну пропонують дуже добру.

– Є жито, є. Та й яку ще ціну хотіти. Добра ціна. А як не буде врожаю на наступний рік? Страшно. Не продам [6, с. 47].

Як зазначав автор, селяни намагалися уникати розмов про своє багатство, особливо про хліб. «Ні тверезий, ні п'яний ніколи не проговориться... Все, що може він зробити, це показати свату, який прийшов чи на весілля, чи на свято, «кладушки» хліба, заховані на току» [6, с. 48].

Кріпацтво також сприяло формуванню в середовищі тамбовських селян традиції приховувати свої статки. За словами С. Терпигорева, чим селянин був заможніший, тим бідніше він був вдягнений. Приховувати майно було вимушеним шляхом зберегти його від постійно зростаючих апетитів панів. В Тамбовській губернії було найбідніше село, яке належало старій діві, і бідність в ньому була така, «що дивитися страшно». Але після 1861 р. протягом двох – трьох років село так змінилося, що ніхто й не міг його впізнати: будувалися нові хати, присадибні будівлі. В губернії ходили чутки, що в тому селі всі селяни ховали гроші від поміщиці, а після реформи, коли стало безпечно, їх почали вкладати в господарства. «А ти хребет позгинай, попрацюй, чи захочеш ти віддати гроші, пустити своє майно на вітер?», – виправдовували показну бідність в розмовах селяни [6, с. 54].

Сергій Миколайович наводить приклад, як одного разу він зустрів дуже бідно одягненого старого та прийняв його за жебрака. Однак старий виявився заможним селянином, який був орендатором землі колишнього поміщика. Оглядаючи його розірваний кожухок, підперезаний брудною мотузкою, автор запитав, чи не соромно так ходити, коли всі люди сміються. Старий відповідав: «Нехай сміються, а мені так спокійніше» [6, с. 46].

Опосередковано звинувачував С. Терпигорев колишніх поміщиків не тільки в бідності селян, а й в поширенні пияцтва. На думку автора, саме алкоголем поміщики почали заманувати селян на роботу в свої господарства, відчуваючи значний брак робочих рук після реформи 1861 р. «Дайте мені відро горілки, – каже сучасний Архімед, – я цим важелем зрушу ціле село». Нажаль, констатував Сергій Миколайович, це були не порожні хвастощі, а істина. Автор наводив розрахунки: «Наприклад, вам треба зорати сто десятин землі. Найм робітників обійдеться до 100 рублів. Але і за таку суму

важко знайти робітників в гарячу пору. А за допомогою горілки поле буде зоране за 20 рублів». Поміщики розробили наступну тактику: зранку прикажчик запрягав дроги, сідав вперед з бочонком горілки та їхав по селу. Першому селянину говорилося, що сільські мужики обіцяли миром допомогти поміщику зорати поле за частування. Селянин, який з цікавістю поглядав на бочонок, заявляв що він завжди з миром. І хоча у селянина було заплановано в цей день орати власну землю, він міняв плани миттєво. Звичайно, всі мужики на вулиці погоджувалися в цей день попрацювати. А ввечері в шинку селянам виставляли пару–трійку бочонків горілки. За словами С. Терпигорева, поміщики використовували постійно цей надійний та дешевий метод, що поступово призводив до великого розповсюдження алкоголізму [6, с. 57].

Особливо автор відмічав пияцтво на масляну та храмове свято села, коли були п'яні всі: і мужики, й баби, і, навіть, 14–15–річні підлітки. Селяни розуміли негативні наслідки пияцтва та навіть намагалися його побороти. «Мені десятки разів доводилося читати в газетах, – писав С. М. Терпигорев, – про численні випадки прийняття на сільському сході рішень заборонити вживати горілку в селі. Але максимально таке рішення виконувалося 2–3 дні» [6, с. 59]. Причину поширення алкоголізму автор пов'язував з тотальною бідністю селян. Доводив, що пили селян більше в тих селах, які були найбідніші в Тамбовській губернії: «Наприклад, село Кочетовка нараховувала 40 дворів, але в ній було два шинка. Тобто, один шинок утримували 20 дворів, при тому, що лише у 8 дворах із 40 хліба вистачало до нового врожаю. В цьому селі пили всі: від дуже старих до дітей: і в будні, і в свята. Я не розумію, як вони існують. На заробітки ніхто не їздить» [6, с. 60].

Бруд, бідність, неписьменність були причинами також такої біди селян Тамбовської губернії, як поширення епідемії холери, віспи, сифілісу. Автор описував страшні картини епідемій: «Біля церкви села Кочетовки стояло п'ять дитячих трун в оточенні матерів померлих від віспи та сільських дітей». Коли ж автор зауважив, що дітей не слід приводити до померлих, щоб уникнути зараження, то сільські баби заявили, що обкурювання ладаном є надійним засобом проти хвороби [6, с. 76]. С. Терпигорев наголошував, що причинами високої смертності від віспи була повна відсутність вакцинації. Лікар об'їжджав свою ділянку 1 раз на 3–4 роки, але і за цей об'їзд щеплення робилося незначній частині дітей. Так, автор перевіряв руки дітей і сліди від щеплення було лише в двох дітей на село з 40 дворів [6, с. 77].

Окрім віспи, яка, за словами автора, забирала лише життя молодого покоління і з якою можна боротися простим щепленням, тамбовські села потерпали від епідемії сифілісу, яка губили майбутні генерації. За спостереженнями С. Терпигорева, сифілісом в Тамбовській губернії були заражені цілі села. І переважав побутовий спосіб передачі хвороби: «Для того, щоб заразилося все село, було достатньо, щоб сифіліс попав в один двір. Через 5–6 років не залишиться жодної здорової родини» [6, с. 79–80]. Автор наголошував, що селяни часто пригощають по–сусідські хлібом, стравами, овочами, фруктами, користуються одним посудом, не розуміючи загрози зараження. В кожному селі були знахарки, які лікували хворобу, призначаючи

хворим приймати настойки ртуті внутрішньо. За словами Сергія Миколайовича, такий спосіб лікування був дієвим: зникали зовнішні ознаки сифілісу, але хвороба продовжувала розвиватися. «Жахливий сифіліс для дітей: зеленуватого кольору обличчя, немов маленького старого; голова, яка вкрита струпами, до яких присохло рідке волосся», – описував малят автор [Там само].

На думку С. М. Терпигорева, поширенню сифілісу сприяло й падіння моралі тамбовських селян: «Любовний зв'язок з прикажчиками, конторниками, всіма, хто носив німецьке вбрання та вважався тамбовським селянкам панамі», приносив багато вигод. «Шкалик горілки, фунт кренделів, м'ятних пряників вважався достатнім гонораром за побачення» [6, с. 81]. Автор констатував, що дошлюбні стосунки мало компрометували дівчину: при виборі нареченої сину селяни в першу чергу зважали на її фізичну силу та вміння поратися по господарству. «Тому, кому їсти нічого, чие життя залежить від важкої фізичної праці, тому не до ревнощів. Тільки б з голоду не померти». Відносно скромна поведінка заміжніх жінок пояснювалася автором важкою фізичною працею селянки, у якій під вечір вже не залишалося сил на амурні справи [Там само].

Фактором, який сприяв падінню моральних принципів, поширенню сифілісу була загальна військова повинність. Саме солдати часто виступали джерелом зараження сифілісом родині та поступово села. Відсутність чоловіка протягом декількох років також негативно відобразилася на поведінці його дружини. С. М. Терпигорев згадував, що до нього часто зверталися селяни с проханням написати листа солдату, який служив. Письменник був вражений абсолютно спокійною реакцією свекрів на вагітність невістки або народження нею дитини, хоча їх син не був дома вже декілька років. Така дитина приймалася родиною, а фізіологічний батько на неї не претендував. «Лише іноді, – згадував С. М. Терпигорев, – в шинку п'яним може вихвалитися, що малий добрим вийшов» [6, с. 84].

Отже, дослідження історії повсякдення російського села XIX ст. вимагає залучення публіцистичних творів та художньої літератури для більш детального відображення господарського устрою, традицій, поглядів, побуту селян. В творах С. М. Терпигорева знаходяться унікальні дані про взаємовідносини в селянському середовищі Російської імперії в досліджуваний період, поведінку в родині, інтимне життя – все, що неможливо проаналізувати, використовуючи офіційні документи. В побутових замальовках автора детально описані сільські події, сімейні сцени, сільські плітки та чутки, наведені міркування селян, цитуються діалоги. Творчість С. М. Терпигорева є унікальним джерелом дослідження селянської психології та ментальності, яка дозволяє сучасникам почути «голос селянина», відчувати дух епохи, що минула. В подальшому дослідникам історії повсякдення в Російській імперії в XIX ст. слід залучати літературну спадщину С. М. Терпигорева для більш детального аналізу зазначеної проблеми.

Список використаних джерел

1. Андреева Г. Т. Художественный мир С. Н. Терпигорева в контексте русской литературы XIX века: автореф. дис. ... докт. филол. наук / Г. Т. Андреева. – Москва, 1998. – 39 с.
2. Безгин В. Б. Традиции сельской повседневности конца XIX – начала XX веков: На материалах губерний Центрального

Черноземья: автореф. дис. ... докт. истор. наук / В. Б. Безгин. – Москва, 2006. – 40 с.

3. Огієнко В. Посттравматичний стресовий синдром і колективна травма в особистих наративах свідків Голодомору / В. Огієнко // Україна модерна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/ogienko-holodomor-trauma>.

4. Сухоруков А. Л. Художественная картина мира в прозе С. Н. Терпигорева: автореф. дис. ... канд. филол. наук / А. Л. Сухоруков. – Тамбов, 2005. – 25 с.

5. Русский Н. А. Публицистика С. Н. Терпигорева: проблематика и жанровая специфика: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Н. А. Русский. – Тамбов, 2008. – 24 с.

6. Терпигорев С. Н. Узорочная пестрядь: [Рассказы и пьесы] / Сергей Атава (С. Н. Терпигорев). – С.–Пб.; М.: Ф. Н. Плотников, 1883. – 370 с.

7. Титова А. А. Эволюция повседневной жизни населения городов российской провинции во второй половине XIX – начале XX вв.: по материалам Курской губернии: автореф. дис. ... канд. истор. наук / А. А. Титова. – Белгород, 2016. – 26 с.

References

1. Andreyeva G. T. Khudozhestvennyy mir S. N. Terpigoreva v kontekste russkoy literatury XIX veka: avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk / G. T. Andreyeva. – Moskva, 1998. – 39 s.

2. Bezgin V. B. Traditsii selskoy povsednevnosti kontsa XIX – nachala XX vekov: Na materialakh guberniy Tsentralnogo Chernozem'ya: avtoref. dis. ... dokt. istor. nauk / V. B. Bezgin. – Moskva, 2006. – 40 s.

3. Ogijenko V. Posttravmatychnyj stresovyy syndrom i kolektyvna trauma v osobystyh naratyvah svidkiv Holodomoru / V. Ogijenko // Ukraina moderna [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://uamoderna.com/md/ogienko-holodomor-trauma>.

4. Sukhorukov A. L. Khudozhestvennaya kartina mira v proze S. N. Terpigoreva: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk / A. L. Sukhorukov. – Tambov, 2005. – 25 s.

5. Russkiy N. A. Publitsistika S. N. Terpigoreva: problematika i zhanrovaya spetsifika: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk / N. A. Russkiy. – Tambov, 2008. – 24 s.

6. Terpigorev S. N. Uzorochnaya pestyad: [Rasskazy i pyesy] / Sergey Atava (S. N. Terpigorev). – S.–Pb.; M.: F. N. Plotnikov, 1883. – 370 s.

7. Titova A. A. Evolyutsiya povsednevnoy zhizni naseleniya gorodov rossiyskoy provintsii vo vtoroy polovine XIX – nachale XX vv.: po materialam Kurskoy gubernii: avtoref. dis. ... kand. istor. nauk / A. A. Titova. – Belgorod, 2016. – 26 s.

Trotsenko O. V., senior lecturer of the Department of Social Sciences, Kharkiv National Medical University (Ukraine, Kharkiv), trotsenko-2009@ukr.net

Romanova S. S., senior lecturer of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture (Ukraine, Kharkiv), ukrcathedra2016@gmail.com

Publicism and imaginative literature as a source of peasants daily life research of the Russian Empire in the second half of the XIX century (on the example of the S. Terpigorev's works)

The role of S. Terpigorev's publicistic and artistic works in the study of the peasants daily life of the Russian province in the second half of the XIX century is analyzed. It is established that in the works of S. Terpigorev there are unique data on the peasant environment: patterns of behavior in the family, society, intimate life – everything that cannot be analyzed using official documents. In the author's household sketches, rural events, family scenes, gossip and rumors are described in detail, the arguments of the peasants are quoted, and dialogues are cited. It is concluded that the work of S. Terpigorev is a unique source of peasant psychology and mentality research that allows contemporaries to hear the «peasant's voice», to feel the spirit of the past. The author, as a contemporary of the era and a witness of events, was able to convey the spirit of the times, therefore his literary and journalistic works are not only of artistic value, but also an important component of the source of history of Russian society study in the second half of the XIX century.

Keywords: everyday life, journalism, imaginative literature, S. Terpigorev, peasant psychology, mentality.

* * *